

بررسی تاثیر شفافیت بر اعتماد عمومی و عدالت اجتماعی از منظر نهج البلاغه

اسامی نویسندگان :

چکیده مقاله :

شفافیت از جمله مفاهیمی است که ارتباط مستقیمی با پاسخگویی و عدالت و رابطه معکوسی با فساد و تبعیض دارد. تاکید حضرت علی علیه السلام به مالک اشتر مبنی بر شفافیت در امور حکومتی و زمامداری به جز اسرار نظامی، نشان از اهمیت بالای این خط مشی در جهت تحقق اهداف الهی دارد. شفافیت در تمامی ابعاد حکمرانی، با میزان مطالبه‌گری، اعتماد عمومی، مشارکت و تبعیت‌پذیری در ارتباط است این پژوهش با هدف بررسی تاثیر شفافیت بر اعتماد عمومی و عدالت در جامعه مبتنی بر مشی حکومتی امام علی(ع) در نامه ۵۳ نهج البلاغه در پی پاسخ به ابعاد، مولفه‌ها و کارکردهای شفافیت در جامعه می‌باشد. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که شفافیت به غیر از ابعاد امنیتی و نظامی، تمامی جنبه‌ها و شئون حکمرانی که مهمترین آن سیاسی، اقتصادی و اجتماعی است را در برمی‌گیرد. همچنین کاهش فساد، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی، ارتقاء کارآمدی، افزایش رضایت و اعتماد عمومی و حرکت در مسیر عدالت بعنوان کارکردهای شفافیت احصاء گردید.

کلمات کلیدی :

شفافیت، پاسخگویی، قاعده اصحاب، فساد، عدالت، کارآمدی

مقدمه:

یکی از جنبه‌های مهم حکمرانی اسلامی، فساد ستیزی و عدالت محوری آن می‌باشد که لازمه ایجاد ساز و کاری برای جلوگیری از رشد فساد در آن می‌باشد. مهمترین ابزاری که می‌تواند به تحقق این امر کمک نماید مبحث شفافیت می‌باشد. هرچه درجه شفافیت یک موضوع بیشتر باشد انتظار این است که به سبب در معرض دید و قضاوت قرار گرفتن آن امر یا پدیده، درصد فسادپذیری احتمالی آن کاهش یابد. این شفافیت می‌تواند در امورات مختلفی مورد نظر باشد، اما آنچه که بیشتر حائز اهمیت است و بیشترین اثر را می‌تواند در حوزه‌های بازدارندگی داشته باشد اموری است که با مردم ارتباط داشته و در حقیقت امور عمومی است. به عبارت دیگر شفافیت در تمامی امور حکومتی و حاکمیتی، با میزان مطالبه‌گری جامعه و مردم و میزان اعتماد عمومی و تبعیت‌پذیری در ارتباط است به گونه‌ای که هر اندازه متولیان امور نسبت به شفاف‌سازی مسائل مرتبط اقدام نمایند، در نتیجه نظارت و قضاوت عمومی و تخصصی و در پی آن مطالبه‌گری عمومی می‌تواند به احقاق حقوق عامه در جامعه کمک نموده از ایجاد جریان‌های فسادزا در بدنه حکومت جلوگیری کرده و با تأمین حقوق مردم در راستای

عدالت حرکت نمایند. از طرفی چون متولیان امور حکومتی با رأی و مقبولیت عمومی وکالت آنها را به صورت مستقیم و یا غیرمستقیم در حوزه‌های تقنینی، اجرایی و قضاوت عهده‌دار مسولیت گردیده‌اند، بایستی با اتخاذ شیوه‌هایی نسبت به ایفای تکالیف خود در قبال رأی عامه اقدام نمایند که بهترین جلوه‌گری آن را می‌توان در مبحث شفافیت جستجو نمود.

بعد از انقلاب اسلامی، نظام جمهوری اسلامی ایران با رأی قاطع به عنوان نظام اسلامی مورد اقبال عمومی قرار گرفت و به تبع آن ارکان نظام اسلامی تحت عناوین حکومت و حاکمیت اسلامی شکل گرفت. این ارکان بایستی در راستای پیاده‌سازی اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی که برگرفته از آرمان‌های اسلام ناب محمدی(ص) حرکت کند. آرمان‌هایی که فصل مشترک آنها حرکت بر مبنای عدالت و رفع و دفع هرگونه ظلم از جامعه بشری و رسیدن به کمالات انسانی اسلامی است. رهبر معظم انقلاب در بیانیه گام دوم انقلاب به جایگاه عدالت در نظام آفرینش اشاره می‌کنند: " عدالت در صدر هدفهای اولیّه ی همه بعثتهای الهی است و در جمهوری اسلامی نیز دارای همان شأن و جایگاه است؛ این، کلمه مقدّس در همه زمانها و سرزمینها است و به صورت کامل، جز در حکومت حضرت ولیّعصر (ارواح‌نفاذ) میسر نخواهد شد ولی به صورت نسبی، همه جا و همه وقت ممکن و فریضه ای بر عهده همه، بویژه حاکمان و قدرتمندان است. جمهوری اسلامی ایران در این راه گام‌های بلندی برداشته است که قبلاً بدان اشارهای کوتاه رفت؛ و البته در توضیح و تشریح آن باید کارهای بیشتری صورت گیرد..."

طبیعی است که وظایف کارگزاران دولتی در تمامی ارکان حکومت و حاکمیت بسیار خطیر و سرنوشت‌ساز و تعیین کننده می باشد به گونه‌ای که به واسطه پشتوانه اسلامی این ارکان، کوچک‌ترین خطا و اشتباهی می‌تواند سرنوشت یک ملت و بلکه جهان اسلام را به مخاطره انداخته و حرکت به سمت آرمان‌های انقلاب اسلامی را کُند کرده و یا با اختلال مواجه نماید.

با وجودی که در اساس، تشکیل جمهوری اسلامی ایران بر پایه اعتماد متقابل مردم و حکومت بوده و مردم ولی نعمتان حکومت اسلامی هستند، ولی با فاصله گرفتن از ابتدای انقلاب اسلامی رفته‌رفته فاصله بین مردم و برخی از ارکان حکومت زیاد شده است که این فاصله می‌تواند در اثر کاهش اعتماد عمومی به واسطه عدول برخی کارگزاران از تعهدات وکالتی و یا خروجی‌های ناکارآمد این نهادها و یا ضعف در نظارت و مطالبه حقوق جامعه از مجریان این قوانین باشد. لذا با نهادینه شدن شفافیت در کارگزاران و منصب مدیریتی و حکومتی به استثناء مواردی که موجبات سوء استفاده دشمنان برای ضربه زدن به اسلام را دارد می‌تواند به ترمیم و افزایش اعتماد عمومی منجر گردد.

. در این پژوهش درصدد هستیم تا به بررسی مقوله شفافیت و پاسخگویی، ابعاد و مولفه های آن از منظر نهج البلاغه و مشی حکومتی امیر المومنین علی علیه السلام پرداخته و رابطه این مقوله با، فساد، عدالت و اعتماد عمومی را بررسی نماییم.

مفاهیم

شفافیت^۱

در باب شفافیت تعاریف زیادی ارائه شده که به برخی از آنها اشاره می نماییم: دسترسی هر دو بخش عمومی (عامه مردم) و دولتی (افراد تشکیل دهنده دولت) به اطلاعات و نیز شفافیت فرآیندها، قوانین و تصمیمات دولت. (استفان ای، ۱۳۹۵، ص ۳۲)

سازمان شفافیت بین الملل در تعریف شفافیت چنین آورده است:

شفافیت در مورد روشن کردن قوانین، برنامه ها، فرآیندها و اقدامات است و هدف آن پاسخ به این سوالات است که بدانیم چرا، چگونه، چه چیزی و چقدر، شفافیت تضمین می کند که مقامات دولتی، کارمندان دولت، مدیران، اعضای هیئت مدیره و تجار به طور قابل مشاهده و قابل درک عمل می کنند و در مورد فعالیت های خود گزارش می دهند. و این بدان معناست که عموم مردم می توانند آنها را مورد بازخواست قرار دهند. این مطمئن ترین راه برای محافظت در برابر فساد است و به افزایش اعتماد به مردم و نهادهایی که آینده ما به آنها بستگی دارد کمک می کند. ببینید چگونه شفافیت می تواند فساد را در حوزه های مختلف شکست دهد.

مقام معظم رهبری در خصوص شفافیت می فرمایند:

"معنای شفافیت این است که «مسئول در جمهوری اسلامی عملکرد خودش را به طور واضح در اختیار مردم قرار بدهد.» (خطبه های نماز عید سعید فطر ۱۳۸۸/۰۶/۲۹)

شفافیت به مفهوم اتخاذ تصمیمات و اجرای آنها مطابق قوانین و مقررات بوده و نیز به معنای دسترسی آزاد مردم به اطلاعاتی است که می تواند بر زندگی افراد تأثیرگذار باشد. عموم مردم قرار داده شود.

پاسخگویی^۲

پاسخگویی، «مسئولیت جواب دادن» است و اشاره به حق شهر وندان برای درخواست پاسخ دولت به سوالاتی است که آن ها پیرامون سیاست های تصمیم گیری دولت مطرح می کنند.

فساد^۳

^۱-Transparency

^۲-Accountability

^۳-corruption

"هرگونه فعل یا ترک فعلی است که توسط هر شخص حقیقی یا حقوقی به صورت فردی، جمعی یا سازمانی که عمداً و با هدف کسب هرگونه منفعت یا امتیاز مستقیم یا غیرمستقیم برای خود یا دیگری، با نقض قوانین و مقررات کشوری انجام پذیرد یا ضرر و زبانی را به اموال، منافع، منابع یا سلامت و امنیت عمومی و یا جمعی از مردم وارد نماید؛ نظیر رشاء، ارتشاء، اختلاس، تبانی، سوءاستفاده از مقام یا موقعیت اداری، سیاسی، امکانات یا اطلاعات، دریافت و پرداخت‌های غیرقانونی از منابع عمومی و انحراف از این منابع به سمت تخصیص‌های غیرقانونی، جعل، تخریب یا اختفاء اسناد و سوابق اداری و مالی" (قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد)

کلمه فساد از ریشه "فسد" بوده که به معنای جلوگیری از انجام اعمال درست و سالم است و به معنی هر پدیده‌ای است که مجموعه‌ای را از اهداف و کارکردهای خود باز دارد. (نظری نژاد به نقل از تانزی، ۱۳۷۸ص ۱۸۲ و ۱۸۳)

فساد خرد به سوء استفاده روزمره از قدرت محول شده توسط مقامات دولتی رده پایین و متوسط در تعاملات خود با شهروندان عادی اشاره دارد که اغلب در تلاش برای دسترسی به کالاها یا خدمات اساسی در مکان‌هایی مانند بیمارستان‌ها، مدارس، ادارات پلیس و سایر سازمان‌ها هستند. فساد سیاسی دستکاری سیاست‌ها، نهادها و قوانین رویه در تخصیص منابع و تامین مالی توسط تصمیم‌گیرندگان سیاسی است که از موقعیت خود برای حفظ قدرت، موقعیت و ثروت خود سوء استفاده می‌کنند. تعاریف متحرک بسیاری از اصطلاحات فساد را در واژه‌نامه ضد فساد ما ببینید. سازمان شفافیت بین الملل سریلانکا "

اصحار

امیر مومنان حضرت علی علیه السلام در نامه ۵۳ به مالک اشتر به قاعده‌ای اشاره می‌نماید که از آن به عنوان قاعده اصحار یاد می‌گردد و معنی آن این است که همانگونه که در صحرا همه چیز در معرض دید و عیان است همانطور هم تمام امور حکومتی و اداری بایستی در معرض دید مردم باشد و یک استثنایی هم در این میان ذکر نموده اند که مسائل امنیتی و نظامی را از این قاعده مستثنا می‌نماید. (دلشاد، ۱۴۰۰)

پیشینه :

- حبیب نژاد و عامری (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان "شاخص‌های شفافیت در حکومت اسلامی با تاکید بر حکومت علوی" به تبیین شفافیت و لزوم آن در جامعه در جهت جلوگیری از فساد‌های سیاسی و اقتصادی پرداخته و مشی حکومتی حضرت علی علیه السلام را بر مبنای شفافیت به جز امور جنگی عنوان نموده و دستورات و توصیه‌های آن حضرت در این خصوص را بر شمرده است. در این پژوهش شاخص‌های رفتاری و

ساختاری شفافیت در جهت حکمرانی خوب و دارای خیر و منفعت عمومی مورد بررسی قرار داده است.

- در پژوهش "شفاف کردن شفافیت" بوذر جمهری (۱۳۹۷) با واکاوی ریشه و مفهوم شفافیت سعی نموده به صورت کلی به چیستی، چرایی و چگونگی شفافیت در حکمرانی پردازد. برخی از ابعاد و نتایج شفافیت در حکمرانی را بر شمرده و نگاه حداقلی کارگزاران به مقوله شفافیت را به عنوان آسیب و به ابتدال کشیده شدن این مفهوم توصیف نموده است.

- طباطبایی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان "بررسی و ارزیابی جایگاه حکمرانی مطلوب در نهج البلاغه" ویژگی های سیاست و حکمرانی مطلوب از دیدگاه امیر المومنین علی علیه السلام بر شمرده است. این ویژگی ها شامل صداقت، پاسخگویی، شفافیت، انتقاد پذیری، مشارکت و مدارا و عدالت و.. بوده که ضمن توجه ویژه به نقش مردم در حکومت، ضرورت مشارکت و نظارت و نقادی اصلاحی عامه در حکومت امام علی علیه السلام را مورد تاکید قرار داده است.

سازمان شفافیت بین الملل یک سازمان جهانی است که در بیش از ۱۰۰ کشور برای پایان دادن به بی عدالتی و مقابله فساد کار می کند. تمرکز این سازمان روی مسائلی است که بیشترین تاثیر را بر روی زندگی مردم دارد و هدف آن این است که صاحبان قدرت خود را ملزم به شفافیت و پاسخگویی به عامه مردم و در جهت منافع عموم و ادار نمایند. این سازمان تحقیقات خود را بر روی بسترها، سیستم ها و شبکه هایی که زمینه رشد فساد در آنها بیشتر محتمل هست متمرکز نموده و با حمایت و کمپین و ایجاد مطالبه عمومی خواهان شفافیت و پاسخگویی بیشتر نهادها این در همه ابعاد زندگی عمومی هستند.

روش تحقیق:

با توجه به روش جمع آوری داده ها و منابع مورد استفاده (کتابخانه ای و.. و اهداف مورد تصور برای آن، این پژوهش توصیفی - تحلیلی می باشد. دال مرکزی داده های این پژوهش فرمایشات امیرالمومنین علیه السلام در نهج البلاغه بوده که سایر متون و منابع متناسب با تبیین قسمتهای مختلف تحقیق استفاده شده است.

سوال اصلی: شفافیت بر اعتماد عمومی و عدالت اجتماعی از منظر نهج البلاغه چیست؟

سوال فرعی ۱: ابعاد شفافیت کدام است؟

سوال فرعی ۲: کارکردهای شفافیت چیست؟

مبانی نظری

شفافیت عبارت است از "جریان آزاد اطلاعات و قابلیت دسترسی آسان برای شهروندان و آگاهی افراد جامعه از چگونگی اتخاذ و اجرای تصمیمات" (هاشمیان، ۱۳۹۸).

دامنه شفافیت می‌تواند در حوزه‌های گوناگون اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و... باشد. شفافیت رابطه معکوسی با فساد دارد به گونه‌ای که با افزایش شفافیت، فساد کاهش خواهد یافت و دلیل آن هم این است که به لحاظ افشای اطلاعات و رفتاری که موضوع شفافیت می‌باشد، نظارت عمومی و تخصصی بر نحوه عملکردها افزایش یافته و به لحاظ اینکه فردی که نمایندگی و وکالت مردم را در امور جامعه عهده‌دار است، بایستی در قبال رفتار، اقوال و تقریرات خود در قبال جامعه پاسخگو باشد.

با توجه به قاعده "اصیل، وکیل"، و از آنجایی که در اداره امور جامعه نقش وکیل به حکومت داده شده است و این نقش و اختیار از جانب اصیل که مردم جامعه می‌باشند در اختیار حکومت قرار گرفته است بنابر این یک حق مسلم برای مردم (اصیل) است که در جریان امور حکومتی و قوانین و ضوابط و فرآیندهای مربوطه قرار گرفته و به نحوی در جریان امور کارگزاران و در مواردی ناظر بر اعمال آنها باشند. (بوذرجمهری، ۱۳۸۷، ص ۶۰)

رهبر معظم انقلاب عدم شفافیت را به فضای غبار آلود تشبیه نموده اند که منافع و مقاصد دشمنان در این فضا تامین می‌گردد ولی شفافیت به جهت ماهیت فساد ستیزی نهفته در درون خود، چون به صلاح و مصلحت و سالم سازی تمام شئون جامعه کمک می‌نماید لذا اهداف و مطامع مستکبران به جهت تفاوت ماهوی با اهداف اسلامی به خطر می‌افتد لذا آنها از فضای شفاف جامعه اسلامی نگران و ناخشنودند ولی از فضای غیر شفاف و غبارآلودی که بستر ساز بی عدالتی و فساد است خشنود می‌گردند. پس تمام تلاش خود را برای ضربه زدن به این حرکت و ناکام گذاشتن آن بکار می‌گیرند.

رهبر معظم انقلاب، با اشاره به دستور امیرالمؤمنین علیه السلام در نامه ۵۳ به مالک اشتر که می‌فرماید «وَأِنْ ظَنَنْتَ الرَّعِيَّةَ بِكَ حَيْفًا فَأَصْحِرْ لَهُمْ بِعُذْرِكَ وَاعْدِلْ عَنْكَ ظُنُونَهُمْ بِإِصْحَارِكَ. هرگاه رعیت گمان ستمی بر تو ببرد آشکارا عذرت را به آنان ارائه کن، و به اظهار عذر، گمان‌های آنان را از خود بگردان.» ابشخور و مهد دستور شفافیت را اسلام دانسته و انتساب آن را باه غربی‌ها نادرست و نکوهش نموده اند.

حضرت علی علیه السلام در نامه ۵۰ نهج البلاغه خطاب به سپاهیان خود می‌فرماید: «أَلَا وَانْ لَكُمْ عِنْدِي أَنْ لَا أَحْتَجِزَ دُونَكُمْ سِرًّا إِلَّا فِي حَرْبٍ. حق شما بر من این است که امری را از شما پنهان ندارم مگر مواردی که مربوط به اسرار جنگ است.» به یک حق عمومی اشاره داشته و آن در معرض

عام قرار گرفتن امورات حکومت و خودداری از پوشاندن این امور مگر در امور مربوط به امنیت و جنگ به سبب اینکه اطلاعات نظامی و امنیتی از دسترس دشمنان مصون مانده و جلوی نقشه ها و ضربه هایی که در اثر توطئه بر علیه اسلام و حکومت اسلامی از ناحیه دشمنان متصور است ناکام بماند.

وضوح قوانین و مقررات و ضوابط اداری برای کارمندان و لزوم آگاهی مردم از میزان و نحوه اعطای پاداش به مدیران و مسئولین چرایی و چگونگی مجازات و عزل و نصب مدیران امری است که دارای آثار و فوائد مثبت و امید آفرین برای جامعه می باشد. شیشه ای بودن امور حکومتی و سیستم اداری مانع از پنهان کاری، زد و بندهای سیاسی و فساد انگیز می گردد. شیشه ای بودن سیستم اداری، نظارت عمومی و پاسخگویی متقابل کارگزاران را به دنبال دارد. چرا که اگر جواب قانع کننده و مشروعی برای هریک از امور و اقدامات حکومتی ارائه نگردد مشروعیت و مقبولیت مدیر یا مدیران مربوطه از بین می رود. (دلشاد، ۱۴۰۰).

فساد اعتماد را از بین می برد، دموکراسی را تضعیف می کند، توسعه اقتصادی را با مشکل مواجه می کند و نابرابری، فقر، شکاف اجتماعی و بحران زیست محیطی را تشدید می کند. افشای فساد و محاکمه مفسدان تنها در صورتی می تواند اتفاق بیفتد که سیستم ها و فرآیندها دارای شفافیت باشند. (سازمان شفافیت بین الملل)

در یک حالت الاکلنگی هر میزان که از درجه شفافیت کاسته شود بر سنگینی کفه فساد افزوده می شود. لذا شفافیت با نیروی درونی پیشگیری و خود کنترلی و نظارت بیرونی عمومی به واسطه در معرض دید و قضاوت همگانی نقش مهمی در جلوگیری از فساد داشته و زمینه های اعتماد مردمی و رضایت عامه و به تبع آن زمینه سازی عدالت اجتماعی را به دنبال دارد.

معایب پنهان شدن والیان از مردم بر اساس نامه ۵۳ نهج البلاغه:

ظاهر شدن در انظار عمومی و نکوهش غیبت طولانی و دوری از مردم به مالک اشتر دارای اثرات مثبتی در جامعه می باشد که در صورت عدم توجه به این امر معایبی بر آن مترتب می گردد که به برخی از این معایب اشاره می کنیم (مکارم شیرازی، ۱۳۹۴):

عدم اطلاع از امور جامعه

"وَأَمَّا بَعْدُ فَلَا تُطَوَّلَنَّ احْتِجَابَكَ عَنْ رَعِيَّتِكَ، فَإِنَّ احْتِجَابَ الْوَلَاءِ عَنِ الرَّعِيَّةِ شُعْبَةٌ مِنَ الضُّيْقِ، وَقَلَّةٌ عِلْمٍ بِالْأُمُورِ؛ هیچ گاه خود را فراوان از مردم پنهان مدار، که پنهان بودن رهبران، نمونه ای از تنگ خویی و کم اطلاعی در امور جامعه می باشد.

در این فراز از نامه حضرت علی علیه السلام ضمن نکوهش از پنهان کردن رهبران از مردم، رابطه نزدیک مردم و رهبران را مورد تاکید قرار داده و معایب پنهان ماندن والی از مردم را نمونه ای آن

را تنگ خویی و بی اطلاعی رهبر از امور جامعه می داند. و در صورت ضرورت بر پنهان ماندن و یا مقتضیات مربوطه این پنهان ماندن نباید زیاد به طول بیانجامد. حضور زمامدار در بین رعیت می تواند در درک صحیح اطلاعات نسبت به امور جامعه و مردم و اطلاعات دست اول در جهت برنامه ریزی برای رفع مشکلات آنها موثر باشد زیرا اگر زمامدار از مردم پنهان بماند و خود از نزدیک با بدنه جامعه در ارتباط نباشد ممکن است اخبار و اطلاعاتی به وی منتقل گردد که در صورت عدم تلاش در جهت اتقان این اطلاعات با تصمیم گیری و سیاستگذاری های بر مبنای اطلاعات نادرست مسیر اصلاح امور جامعه از هدف اصلی خودش منحرف گردد.

عوض شدن جای حق و باطل

.. "وَالْاِحْتِجَابُ مِنْهُمْ يَقْطَعُ عَنْهُمْ عِلْمَ مَا احْتَجَبُوا دُونَهُ فَيَصْغُرُ عِنْدَهُمُ الْكَبِيرُ، وَيَعْظُمُ الصَّغِيرُ، وَيَقِيحُ الْحَسَنُ، وَيَحْسُنُ الْقَبِيحُ وَيَشَابُ الْحَقُّ بِالْبَاطِلِ." پنهان شدن از رعیت، زمامداران را از دانستن آنچه بر آنان پوشیده است باز می دارد، پس کار بزرگ، اندک، و کار اندک بزرگ جلوه می کند، زیبا زشت، و زشت زیبا می نماید، و باطل به لباس حق در آید.

در این بخش از نامه، امام علی علیه السلام ضرورت تصمیم گیری صحیح از جانب زمامدار را منوط به اطلاع وی از امور جامعه از جمله تفکیک اخبار خوب و اخبار بد و تمیز حق از باطل و باطل از حق و جزئیات امور دانسته زیرا در غیر این صورت ممکن است که در مقابل حوادث کوچکی که در نظر وی از طرف اطرافیان بزرگ جلوه داده شده است تصمیمات شدید بگیرد و برعکس آن، به یقین خود و جامعه را دچار مشکلات فراوان می نماید.

کاهش اعتماد عمومی

"مَعَ أَنَّ أَكْثَرَ حَاجَاتِ النَّاسِ إِلَيْكَ مِمَّا لَا مَثْوَى فِيهِ عَلَيْكَ، مِنْ شِكَاةٍ مَظْلَمَةٍ، أَوْ طَلَبِ إِئْتِصَافٍ فِي مُعَامَلَةٍ" بسیاری از حوایج مردم نزد تو، هزینه ای برای تو ندارد؛ مانند شکایت از ستمی یا درخواست انصاف در داد و ستدی.

یکی دیگر از جنبه های شوم پنهان ماندن والی از مردم، عدم شنیدن و لمس کردن مشکلات و تظلم خواهی مردم است. هنگامی که مسائل و مشکلات به مردم روی می آورد و هنگامی که مردم در معرض تبعیض حقوق خود در جامعه قرار می گیرند نیازمند دادرسی عادلانه در محکمه عدالت می باشند که حقوق ایشان ادا و نسبت به رفع ابهامات و پاسخگویی به مسائل و رفع نیازمندی آنها اقدامات لازم انجام شود. ولی در غیاب والی و عدم دسترسی مردم به حاکم یا نکارگزاران حکومتی، به سبب ناامید شدن از رفع مشکلات و نیازمندی های خود و به سبب عدم دادرسی به تظلم خواهی ایشان، رفته رفته حس اعتماد مردم به حکومت و کارگزاران کم رنگ شده و پشتمانه مردمی حکومت دچار آسیب جدی می گردد.

در نظام جمهوری اسلامی ایران با توجه به تفویض اختیارات حاکم اسلامی (ولی فقیه) و تشکیل قوای سه گانه مقننه، مجریه و قضائیه و همچنین دیدارهای مختلف مردمی که رهبر معظم انقلاب به مناسبت های های گوناگون و دیدار با اقشار جامعه از جمله، کارگران، کارمندان، معلمان، پرستاران، دانشجویان، بسیجیان، شاعران، مداحان، نخبگان، اساتید، تولید کنندگان و... داشته و شنیدن مشکلات و درد دلها و پاسخگویی و صدور دستورات رسیدگی در جهت حل این مشکلات، نمونه موفقی از جنبه مردمی بودن حکومت را به رخ جهانیان کشیده است. البته در بدنه حکومت و کارگزاران لازم است که این بعد مردمی بودن و تقویت اعتماد عمومی بیشتر مورد توجه قرار گرفته و تقویت شود.

ابعاد شفافیت

شفافیت به اقتضای ماهیت عدالت محوری و ضد فسادی که دارد می تواند شامل تمامی ابعاد زندگی اجتماعی گردد منتها در زمینه های امنیتی و نظامی که گمان دسیسه و توطئه جهت ضربه به نظام اسلامی مطرح می باشد، استثنا شده است. بنابر این می توان برای شفافیت جنبه های گوناگون اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و... را عنوان نمود. مهمترین این ابعاد در کلام مقام معظم رهبری مطرح شده است که در ذیل به برخی از آنها اشاره می کنیم (leader.ir):

بعد سیاسی شفافیت

بیان صریح و شفاف مواضع در مقابل دوستان و مخالفان، لزوم مرزبندی با دشمنان، عدم رودربایستی در مواضع سیاسی امام خمینی (ره) مهمترین نکاتی است که رهبر معظم انقلاب به آن اشاره دارند. تکیه و تاکید بر شفافیت در بیان اصول انقلاب، مبانی انقلاب، ارزشهای انقلاب از دیگر مطالبات ایشان در خصوص بعد سیاسی شفافیت می باشد.

بعد اجتماعی شفافیت

اعتماد عمومی به حکومت و ارکان آن زمانی محقق می شود که مردم بصورت شفاف در جریان موفقیت ها و موانع آن قرارگیرند. در این صورت است که مردم خود را در مقابل حکومت مسئول دانسته و علاوه بر ایجاد حس اعتماد به خاطر صداقتی که در پرتو پاسخگویی و شفافیت ایجاد می گردد، رضایت آنها را در پی داشته و در جهت رفع مشکلات مربوطه، از طریق مشارکت، نقد منصفانه، نصیحت و... به حکومت کمک می نمایند. معظم اله می فرمایند: «هم به مردم اطلاع رسانی

کنید، خبر دهید و پیشرفت‌ها را بگویید؛ هم اگر واقعاً موانعی وجود دارد، آن‌ها را هم شفاف با مردم در میان بگذارید.» (بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت ۱۳۸۱/۰۶/۰۴)

بعد اقتصادی شفافیت

در شرایط تحریمی و فشار حداکثری نظام استکبار که جهت ضربه زدن به اصل انقلاب اسلامی و آرمانهای آن طراحی شده است کشورمان را باتکنیکهای اقتصادی مواجه نموده است. البته که سهم مدیریت داخلی در ناکارآمدی وضع موجود و سوء مدیریتهای مربوطه نقش بیشتر و موثر تری در نسبت به تحریم دارد. ولی به سبب وجود امپراطوری های رسانه ای قدرتهای استکباری و تهاجم رسانه ای و جنگ روانی، که امنیت اقتصادی و آرامش مردم و جامعه را نشانه گرفته است، بیان مسائل اقتصادی کشور و قوانین و مقررات مربوطه در بستری شفاف و بدون ابهام برای جامعه می تواند از این تلاطم رسانه ای و روانی جلوگیری نموده و با همدلی و مشارکت مردمی در پرتو منویات مقام معظم رهبری و با محوریت اقتصاد مقاومتی جلوی تبعات ناشی از این جنگ اقتصادی ایستاد و با جریان آزاد اطلاعات اقتصادی جلوی سوء استفاده های مفسدین گرفته شود.

«مقررات را بایستی شفاف کرد که جای توجیه و تبدیل و تعبیر و تأویل نباشد. راه‌های تقلب بسته بشود، جلوی کسانی که اهل سوءاستفاده از ظواهر قوانین هستند، گرفته شود.» (بیانات در دیدار مسئولان اقتصادی و دست‌اندرکاران اجرای اصل ۴۴ قانون اساسی ۱۳۸۵/۱۱/۳۰)

ایشان در جای دیگری شفافیت و شفاف سازی را شرط اصلی فساد ستیزی دانسته و در خصوص رانت اطلاعاتی و ویژه خواری در حوزه اقتصاد و تولید می فرمایند:

«بایستی فعالان بخش خصوصی بدانند فرصت‌های سرمایه‌گذاری کجاست، کدام‌هاست؛ همه مطلع باشند، استفاده‌های ویژه‌خوارانه نشود. محصور بودن اطلاعات، محدود بودن اطلاعات به بعضی از افراد، دون بعضی، موجب ویژه‌خواری‌های عجیبی می‌شود که گاهی ثروت‌های بادآورده‌ی یک‌شبه را برای افرادی که سوءاستفاده‌چی هستند، فراهم می‌کند؛ به‌خاطر اینکه اطلاع دارند که بناست فلان کالا بیاید، فلان کالا تولید بشود، فلان کالا جلوی‌ش گرفته بشود، قیمت فلان کالا بالا برود یا پایین بیاید، یا فلان قانون تصویب بشود. این‌هایی که مطلعند، سوءاستفاده می‌کنند. اطلاعات باید عمومی بشود. باید شفاف‌سازی اطلاعات صورت بگیرد.» (بیانات در دیدار فعالان بخش‌های اقتصادی کشور ۱۳۹۰/۵/۲۶)

کارکردهای شفافیت

شفافیت دارای آثار و پیامدهای گوناگونی در زندگی اجتماعی می باشد که اولین و بارزترین نمود آن را باید در کنترل و کاهش فساد و پیامد غایی آن را در افزایش عدالت جستجو نمود. افزایش

پاسخگویی، ارتقاء کارآیی، افزایش اعتماد عمومی و مشارکت شهروندان در تصمیم‌گیری و در نهایت زمینه‌سازی نسبی عدالت می‌تواند از پیامد دیگر آن باشد. (بوذر جمهری، ۱۳۹۷، ص ۶۱-۶۰).

کاهش فساد

طبق فرمایش امام راحل (ره) که می‌فرمایند "عالم، محضر خداست. در محضر خدا معصیت نکنید" روشن می‌گردد که بسیاری از گناهان و مفاسد در جایی ریشه می‌دوانند که افراد احساس می‌کنند که دیده نمی‌شوند و با این خاطر جمعی به تدریج از کاه غفلت و اشتباه ابتدایی، کوه گناه و فساد و رسوایی برای خود می‌سازند. کارگزاران در بدنه در بدنه حکومت نیز چنین است اگر فعالیتها، روابط، فرآیندها، منابع و امکانات و قوانین و مقررات و... روشن باشد و فرد به این اتقان برسد که تمامی افعال و رفتار، تقریرات و تصمیمات وی چونان اتاق شیشه‌ای در معرض دید و قضاوت همگان قرار می‌گیرد، طبیعی است که کمتر به طرف خطا و اشتباه رفته و زمینه‌های بروز فساد نیز کمتر می‌گردد.

مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی

رابطه مستقیمی بین مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی وجود دارد. درست به همان دلیل نظام وکالتی، حاکمان و کارگزاران بایستی در قبال مسئولیت و اعمال و رفتار و اظهاراتی که می‌نمایند، در برابر مردم پاسخگو بوده و با احساس مسئولیت ناشی از وکالتی که از طرف مردم به عهده دارد در راستای برطرف کردن مسائل و مشکلات جامعه از هیچ کوششی مضایقه ننماید.

ارتقاء کارآیی

یکی از جنبه‌های مهم کارکرد شفافیت ارتقاء کارآمدی و خروجی اقدامات است که در پرتو ایجاد حس رقابت بین مدیران و مسئولین، از رکود و خمیدگی و بازدهی نا مطلوب دستگاهها جلوگیری نموده و به کارآمدی نظام کمک می‌نماید. (بوذر جمهری، ۱۳۹۷، ص ۶۱-۶۰).

اعتماد عمومی

« وَ إِن ظَنَّتِ الرَّعِيَّةُ بَكَ حِيْفًا فَأُصْحِرْ لَهُمْ بِعُذْرِكَ وَ اَعْدِلْ عَنكَ ظُنُونَهُمْ بِاِصْحَارِكَ. هرگاه رعیت گمان ستمی بر تو ببرد آشکارا عذرت را به آنان ارائه کن، و به اظهار عذر، گمان‌های آنان را از خود بگردان.» در این فرمایش گهر بار حضرت علی علیه السلام که از آن به قاعده اصحار یاد میشود مردم با ملاحظه اینکه زمامدار به صورت شفاف و آشکار مسائل حکومتی را به مردم بیان نماید و گمان‌های رعیت را در خصوص ستم‌هایی که بیان می‌دارند برطرف سازد.

مشارکت در تصمیم‌گیری

مقام معظم رهبری مشارکت، همراهی و کمک‌های مردمی را در جهت رفع مشکلات و تنگنایهای اقتصادی و غیره لازم بر شمرده و تحقق آن را در گرو دانستن و اطلاع مردم از امورات

مربوطه می دانند: «با مردم حرف بزنید، مسائل را به مردم بگویید، بگویید که دشمن می خواهد از رخنه های اقتصادی استفاده کند، بگویید البته ما مشکلات اقتصادی ای داریم، دشمن می خواهد از این استفاده کند، ما نخواهیم گذاشت و به کمک شما احتیاج داریم.» (بیانات در دیدار رئیس جمهور و اعضای هیئت دولت ۱۳۹۷/۰۴/۲۴) ارائه اطلاعات درست به مردم و بیان مشکلات جامعه توأم با صداقت و درخواست از آنها برای کمک به تصمیم گیری با ارائه راه حل های مد نظر خود می تواند حکومت را در تصمیم گیری های صحیح همراه با مشارکت، همراهی و اقبال عمومی یاری رساند.

عدالت

همانطور که اشاره گردید شفافیت در گام اول به کاهش فساد منجر می گردد و لی هدف و کارکرد غایی شفافیت برقراری عدالت می باشد. مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم هم ضمن برشمردن اقدامات خوبی که در حوزه عدالت انجام گرفته ولی این وضعیت را قابل قبول ندانسته و برنامه ریزی برای رسیدن به تمدن نوین اسلامی را که از رهگذر ایجاد عدالت در بستر شفاف و ضد فساد توأم با آرمانگرایی اسلامی مد نظر است را رهنمون می گردند. " عدالت در صدر هدفهای اولیّه ی همه بعثتهای الهی است و در جمهوری اسلامی نیز دارای همان شأن و جایگاه است؛ این، کلمه مقدّس در همه زمانها و سرزمینها است و به صورت کامل، جز در حکومت حضرت ولیّ عصر (ارواحنا فداه) میسر نخواهد شد ولی به صورت نسبی، همه جا و همه وقت ممکن و فریضه ای بر عهده همه، بویژه حاکمان و قدرتمندان است. جمهوری اسلامی ایران در این راه گامهای بلندی برداشته است که قبلاً بدان اشارهای کوتاه رفت؛ و البته در توضیح و تشریح آن باید کارهای بیشتری صورت گیرد..."

نتیجه گیری

یکی از اهداف متعالی اسلام ایجاد و بسط عدالت در جامعه اسلامی می باشد. تشکیل تمدن نوین اسلامی نیز جزء اهداف انقلاب اسلامی است که در پرتو حرکت به سوی عدالت همه جانبه میسر می گردد. عدالت زمانی برقرار می گردد که فساد ریشه کن گردد. در حقیقت ظلم و فساد و تجاوز مانع از تحقق عدالت می گردند. به همان نسبتی که فساد کاهش پیدا کند می توان انتظار داشت که به همان نسبت به طرف عدالت حرکت نموده ایم. یکی از ابزارهایی که در راستای کاهش و ریشه کنی فساد مورد تاکید و توجه منابع دینی و فرمایشات معصومین علیهم السلام بوده، موضوع شفافیت می باشد. شفافیت در کلام امیر مومنان به قاعده اصحاح تعبیر می گردد که در این قاعده زمامدار بایستی خود را همانند صحرا در معرض و دید رعیت قرار دهد. شفافیت ابعاد گوناگون زندگی اجتماعی به استثنای موارد امنیتی و جنگی را در بر می گیرد. آثار و کارکردهای مثبت و قابل توجهی برای شفافیت احصاء گردیده که می توان به کاهش فساد، ارتقاء کارآیی، افزایش اعتماد و رضایت عمومی،

مشارکت در تصمیم‌گیری و زمینه‌سازی جهت بسط عدالت اشاره کرد. همچنین در مبانی دینی و از نظر بزرگان دینی آثار شومی در نتیجه عدم شفافیت بر جامعه تحمیل می‌گردد که از آن جمله می‌توان به ایجاد فضای غبار آلود و آمیخته شدن حق و باطل و سره و ناسره کم‌اطلاعی از امور جامعه و تصمیم‌گیری‌های نادرست در پی ارائه اطلاعات نادرست، کاهش اعتماد عمومی و کاهش مشارکت مردم در تصمیم‌گیری اشاره نمود.

منابع:

۱. قرآن کریم
۲. نهج البلاغه نامه ۵۰
۳. نهج البلاغه نامه ۵۳
۴. بیانیه گام دوم انقلاب
۵. استفانی ای. تراپنل (۱۳۹۵). شاخص‌های اندازه‌گیری فساد و ضد فساد. ترجمه علی سیف زاده، نشر علوم اجتماعی، تهران، ۱۸۴ صفحه.
۶. بوذرجمهری، حسین (۱۳۹۷). شفاف کردن شفافیت، دوماهنامه حکمتانه، سال سوم، شماره ۳ شماره پیاپی: ۱۸ (مرداد و شهریور ص)
۷. نظری نژاد، محمد رضا، اسفندیاری فر، خشایار (۱۳۹۵). بررسی تطبیقی کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با فساد مالی و قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد، پژوهشنامه حقوق کیفری، شماره اول، ص ۱۹۲.
۸. حبیب‌نژاد، سید احمد، عامری، زهرا (۱۳۹۵). شاخص‌های شفافیت در حکومت اسلامی (با تأکید بر حکومت علوی)، فصلنامه تخصصی حقوق اسلامی، شماره ۴۹، صص ۱۵۷-۱۲۹.
۹. طباطبایی، سید روح‌الله؛ شیرخانی، علی؛ مطهرنیا، مهدی (۱۴۰۰). بررسی و ارزیابی جایگاه حکمرانی مطلوب در نهج البلاغه. سپهر سیاست، دوره ۸، شماره ۲۷، صص ۷-۳۰.
۱۰. سازمان شفافیت بین‌الملل سریلانکا. {دسترسی در تاریخ ۱۴۰۰/۱۱/۲۲} قابل دسترسی از طریق - <https://www.tisrilanka.org/rhfg>
۱۱. سازمان شفافیت بین‌الملل {دسترسی در تاریخ ۱۴۰۰/۱۱/۲۲} قابل دسترسی از طریق <https://www.transparency.org/en/what-is-corruption>
۱۲. مصطفی دلشاد ستاد دانشگاه قرآن و حدیث: دسترسی در تاریخ ۱۴۰۰/۱۱/۲۳ قابل دسترسی از طریق <https://www.irna.ir/news/81555596>

۱۳. مکارم شیرازی ، ترجمه و شرح نامه ۵۳ نهج البلاغه ، موسسه تحقیقات و نشر معارف

اهل البيت عليهم السلام دسترسی در تاریخ ۱۴۰۰/۱۱/۲۶ قابل دسترسی از طریق

[/https://ahlolbait.com/article/11747](https://ahlolbait.com/article/11747)

۱۴. – <https://rasanews.ir/fa/print/633126lkhzvi> هاشمیان و خان محمدی

، خبرگزاری رسا ، مناظره نقش شفافیت در کارآمدی مجلس قابل دستیابی از طریق

Leader.ir .۱۵